

A RÁKOSI-KORSZAK KÖNYVTÁRÜGYE

Gyarmati György találó kifejezésével a „modernkori tatárjárás” – az 1945 és 1956 közötti Rákosi-korszak – Magyarország történelmének egyik legsötétebb, legfélelmetesebb időszaka volt. Rákosi regnálása alatt hazánk lényegében szovjet protektorátussá vált. A totális káoszt előidéző terroruralom óriási gazdasági és társadalmi veszteségeket okozott abban az országban, amely a megelőző években szinte felfoghatatlan emberveszteséget és hatalmas háborús károkat szenvedett el. A romba döntött országban fizikailag ugyan elkezdődött az újjáépítés, de a Rákosi-féle „pártegyeduralom” a megbékélés helyett a hidegháborús hisztériát szította. Elkezdődött a mezőgazdaság kollektivizálása, az erőltetett iparosítás. A lakosság napi tapasztalatává vált az államilag vezérelt jogfosztás, melynek következtében mindent átjárt a roppant hatékonyan működő terrorgépezettől való félelem és rettegés.

A soha nem látott erőszakkal sulykolt kommunista ideológia feldúlta és szétzilálta a könyvtárak világát is. A területet irányító minisztérium már 1948-ban kijelölte a következő éveket meghatározó elveket: a könyvtári állomány nagy része időszerűtlen tartalmú, azt a világszemléletet tükrözi, amely ellen harcot hirdettek, így ezeket a műveket a demokrácia nem adhatja „a nép kezébe”. Miután leginkább a könyvtárostól függ, mit olvas a város és a falu népe, ezért a könyvtárosok „átnevelése” fontos, halaszthatatlan feladat.

A pártközpont Agitprop Bizottsága sietett kidolgozni a könyvtári tevékenységet meghatározó szempontokat, melyek élén a „munkásosztály és a dolgozó parasztság politikai öntudatának és kulturális színvonalának emelése, a marxista-leninista ideológia terjesztése” állt. A frissen létrehozott Népkönyvtári Központ raktáiraiba óriási mennyiségű „selejt könyvanyag” került – ez alatt főként a volt szerzetesrendi könyvtárakból kivont állományt kell érteni. A könyvek egy részét már zúdába küldték, amikor néhány józanabb hang figyelmeztetésére felülvizsgálták a kiselejtezett állományt, és legalább a tudományos értéket képviselő műveket megmentették a bezúzástól.

Az 1949-ben megkezdődött szisztematikus selejtezés nemcsak a könyvekre, de a könyvtári szakemberekre is kiterjedt: ideológiai okokból számos diplomás könyvtárost távolítottak el az állásából. Alig pár év alatt a könyvtárak a pártpropaganda eszközeivé váltak.

Erről a vészterhes korszakról jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó gondozásában a *Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956)* című könyv, amely fontos mérföldkő a hazai könyvtártörténet-írásban. A magyar könyvtártörténet legforrongóbb évtizedét bemutató kötet

a szerkesztési munkálatokat is magára vállaló Sonnevend Péter, továbbá Kégli Ferenc, Pogány György, Pogányné Rózsa Gabriella és Varga Katalin tanulmányait tartalmazza. Ahogy a címe is utal rá, a szerzők nem a korszak teljes körű monográfiájának megírására, hanem az egyes szakterületek sajátosságainak bemutatására, elemzésére vállalkoztak.

A kötetben feldolgozott témák:

- Sonnevend Péter az 1944–1956 közötti időszak, a kultúrforradalom művelődés- és könyvtárpolitikai kényszerpályáit tekinti át.
- Pogány György tanulmánya a világháború okozta károk feltérképezése után a politikai jellegű személyi tisztogatásokról, illetve a könyvtári állomány módszeres – az esetek nagy részében a könyvek megsemmisülésével együtt járó – selejtezéséről szól.
- A Rákosi-korszak urai a társadalom jövőjét befolyásoló stratégiai ágazatként kezelték a könyvtárosképzést. Pogányné Rózsa Gabriella a gyorstalpaló tanfolyamoktól a főiskolai végzettségig terjedő szakmai képzési rendszer kialakítását mutatja be.
- Rákosiék fontos nevelési eszköznek tekintették az iskolai és gyermekkönyvtárakat, amelyek működését szintén új alapokra helyezték. Az e téren kidolgozott elvek helytállónak mondhatók – eltekintve attól, hogy a gyermekek számára kialakított gyűjteményeket igen egyoldalúan, csak szovjet irodalommal töltötték föl. E fontos szakterület helyzetének feldolgozása Varga Katalin nevéhez fűződik.
- Nem egészen hét évig működött a könyvtárakban folyó munka állami felügyeletét, ideológiai és szakmai irányítását ellátó Országos Könyvtári Központ (OKK). Az 1945 decemberében megalapított OKK létrejöttéről, működéséről, majd 1952. évi felszámolásáról íródott Kégli Ferenc tanulmánya.

A korszak szakmai kérdéseit felölelő tanulmányok megírásához a szerzők számottevő mennyiségű levéltári forrást dolgoztak föl. A magyar könyvtárügy meghatározó jelentőségű időszakát feldolgozó kötet az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó 2010-ben indult közös sorozatában, a *Nemzeti tékában* jelent meg. A könyv erényei között meg kell említeni a gondos közlést és a részletes apparátust, amely nagyrészt a szerkesztésben közreműködő és a pontos mutatókat összeállító Kégli Ferenc érdeme.

A szerkesztői bevezető számba veszi a későbbiekben feldolgozandó legfontosabb témákat, melyek a következők: a korabeli olvasó és az olvasási szokások vizsgálata, az egyes könyvtártípusok – legfőképp az egyházi könyvtárak, mellettük a tudományos, szak- és közkönyvtárak – története, továbbá a dokumentáció és a szolgáltatások kialakítása, valamint a könyvtárügy finanszírozása. Remélhetőleg a folytatás nem sokáig várat magára, és mihamarabb sikerül mindenre kiterjedően feltárni a magyar könyvtárügy e fontos korszakát.

A maga nemében hiánypótló kötet megszületése nemcsak a hazai könyvtárügy szempontjából jelentős eredmény, értékes hozzájárulás a korszak társadalmi viszonyait feltáró munkálatokhoz. A helyrehozhatatlan károkat bemutató, tényfeltáró tanulmányok szikár, objektív stílusa kiválóan ellenpontozza a Rákosi-korszak rettenetét, és szembesíti az olvasót a közelmúlt döbbenetes valóságával.

(Sonnevend Péter szerkesztő: Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956). [Nemzeti Téka sorozat] Budapest: Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, 2018, 342 o.)

Tószegi Zsuzsa

címzetes egyetemi docens,
ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet